

Városunk

Budapesti Honismereti Híradó

II. évfolyam 3. szám

1999. október

Rédey Pál

„Felkelt a napunk”

A jövő év elején új vetélkedő indul, címe: Felkelt a napunk. Ismét tágitani lehet a történelmi tudományt, össze lehet szedni a diáktársak résztudományát korszakról és szereplőkről, és a versenyben ki lehet tűnni alapos ismeretekkel.

Sivár a történelmi múlt, amelyben nincs mitológia, vagy hiányzik belőle a ballada, a mese, a dal. A nemzetek nagy gonddal gyűjtik a tényezőket, s büszkék, ha egybeáll így a történetük.

uralkodó ajándékozta meg a népét. A nagy igazság az, hogy felkelt a napunk és ebben összefutnak a szálak. A felkelt napban látni lehet egy határozott uralkodót, aki ezer esztendőkre bátorít egy népet. Aztán látni lehet egy népet a felkelt napban. És ez a nép szorongással tekint a szomszédokra és önmagára. Látni a megpróbáltatásokat, reménytelenségeket, csüggedéseket. Látni intézményeket és embereket. (Folytatása a 2. oldalon.)

István király egyetlen hiteles ábrázolása (1031 – magyar koronázó palást)

Mélyen az ismeretlenségben gyökerezik a mi nemzetünk története is. Ám a csodás elemek kiegészítik és egybefonják a történelmi párokat. Itt-ott a mese és a dal pótolja a hiányokat, és állítja elénk a múlt történetét.

Íme, itt van egy sor! Talán a múlt fogalmazta, hogy fényt kapjon és formát ezer év, amelynek története nagyjából ismert. Itt van egy sor: Felkelt a napunk. S énekszóval fejezzük ki a szavakat, amelyekkel egy

Helytörténelmi olvasókönyvek a fővárosban

Lakóhelyünk, szűkebb pátriánk jobb megismerését segítik az általános iskolák számára készített olvasókönyvek. A főváros két végén, Csepelen és Újpesten már felismerték azt, milyen fontos szerepük lehet ezeknek a lokálpatriotizmus kialakulásában. (Írásaink a 9-10. oldalon.)

Magyar Néprajzi Társaság

A néprajz iránti egyre fokozódó érdeklődés miatt százöt évvel ezelőtt létrehozták a Magyar (országi) Néprajzi Társaságot, amely első felolvasó ülését 1889 novemberében tartotta meg. Tagjai mindenkor ideológiamentesen foglalkoztak a szakmai témákkal. (Írásunk a 3. oldalon.)

Halálosztás Pesten – 1849 októberére

Újépülettől a Batthyány-örökmécsesig

A pesti Újépület – 1898-ban bontották le

Sokféle tragédiával terhes történelmünk talán legismertebb időpontja 1849 októberére, amely az aradi várhoz és a pesti Újépülethez kötődik. Kevesebben tudják, hogy ez utóbbi tízezer négyszögöl alapterületű épületkolosszust a „kalapos király” kezdte építtetni 1786-ban. A nyolc évig tartó építkezésnek „Johannes Hild Oberpollir” volt az irányítója. Az épületben lévő szolgálati lakásban született meg József nevű fia – Pest későbbi nagy építője. A hivatalosan „Versorgungshaus”-nak nevezett „ellátó-

ház” már az első években is börtöne volt a fogoly francia tiszteknek, aztán tüzérszázárnyak, kiképzőközpont, lőszergyár s végül „magyar Bastille”, ahol Julius Haynau tábornagy III. hadseregének egyik leghírhedtebb haditörvényszéke osztotta a halált... A fejedelmi származású „bresciai hiéna” fanatikus híve és kiváló főtisztje volt az osztrák császárságnak. Olaszországi „működése” után tudatosan készült a magyarországi rendcsinálásra: – Egész Európának példát fogok mutatni, hogyan kell bánni a lázadókkal, és hogyan kell rendet, nyugalmat, békességet egy évszázadra biztosítani – írta egyik levelében. Ennek megfelelően hadiútját botzások, akasztófák jelezték. Amikor az ifjú császár elégedetten adta hírül schönbrunni napiparancsában, hogy „a birodalom létét fenyegető lázadás és árulás okozta veszély legyőzött”, megkezdődhetett a megtorlás. A bécsi utasítás szerint: (Folytatása az 7. oldalon.)

„Felkelt a napunk”

● folytatás az első oldalról

Látni lehet a felkelt napban, a vergődő fényben stabil intézményeket. Felkelt a napunk. Az első kizárólagos világosság, amely a tépelődést biztossá tesz, a rejtőzködésből előhossa, a bizonytalan-kodót biztossá teszi.

A sor egy rock-opera ismert dallama. Tán így folytatódik: István a mi urunk. Belé sodródik jelen hétköznapjainkba, ezer éveket világít meg nagy hirtelen. Ezer évet alakít történelemmé. Felkelt a napunk és döbbenet valljuk: ez az a dal, amely kiegészíti a csorba történelmet és menetel szab a foghíjnak. Ez a sodrás emelkedetté teszi a múltat. Majdhogynem egyidejűvé a múltat a jelennel. S lehet gondolkodni azon, hogyan áll egybe a jelen az elmúlt balladával, dalokkal, mitológiákkal. Egy sűrű bozót szélén botorkálunk.

Keresni kell a felkelt napot, amely világossá teszi a dolgokat, az ezer esztendőt, és

amely meghatározza az átvonult múltat és reményt ad a bimbóba szökkent jelennek.

Felkelt a napunk. Lehet ámolni. A ködös, mesés világban, a hatalmas sártömegből felkelt egy tiszta, tündöklő óriás, melyet szerényen Napnak nevezünk.

Millenniumi vetélkedő

A Honismereti Szövetség, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma vetélkedőt hirdet középiskolás diákok (gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző intézet) számára az 1999-2000. és 2000-2001-es tanévre, „**Felkelt a napunk**” címmel.

A vetélkedő célja, hogy a fiatalok gyarapítsák történelmi ismereteiket, erősödjön hazaszeretetük, nemzeti elkötelezettségük, magyarságtudatuk; hogy méltóan ünnepelhessék az államalapítás és a kereszténység felvételének 1000. évfordulóját.

A vetélkedőre háromfős csapatok jelentkezhetnek **1999. október 30-ig** a Honismereti Szövetségnél (1370 Budapest, Pf. 364.)

Jelentkezési Lap a fővárosi vetélkedő lebonyolítójánál, a **Budapesti Hon-**

ismereti Társaságnál (1043. Budapest, Berda József u. 48.) igényelhető.

A jelentkezésénél kérjük, tüntessék fel a küldő iskola, művelődési intézmény nevét, pontos címét, a csapat névsorát, a felkészítő tanár – szakkörvezető nevét. A fővárosi döntőbe a feladatfüzet eredményes megoldása alapján jutnak be a csapatok. A feladatokról, a vetélkedő fordulóiról (fővárosi, területi, országos döntő), időpontjairól a jelentkezés visszaigazolásakor tájékoztatjuk a csapatokat. A vetélkedő legeredményesebb csapatai értékes díjazásban részesülnek. A vetélkedő céljával egyetértő civil szervezetek, alapítványok, intézmények, egyének csatlakozását és támogatását szívesen fogadjuk!

Budapesti Honismereti Társaság

Helytörténeti gyűjteményvezetők találkozója

Az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben tartották a fővárosi kerületek helytörténeti gyűjteményeinek vezetői október 13-án szakmai találkozójukat. A nemrég új helyet kapott újpesti gyűjtemény megtekintésén kívül bemutatásra került a Pulszky Társaság és a Magyar Múzeumi Egyesület közös kiadásában megjelent „Magyar Múzeumok” című folyóirat 1999/3. száma. A 64 oldalas periodika „Kis múzeumok a nagyvárosban” címmel új rovatot nyitott, melynek gondozója Holló Szilvia Andrea. A mostani számban a *Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény* és a *Pesterzsébeti Múzeum* bemutakozá-

sára került sor, a kiadvány következő számában a *Rákospalotai Múzeumról* és a *Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményről* olvashatunk majd. Tájékoztató hangzott el az interneten történő jelenlegi elérhetőségről, ezzel kapcsolatos gondokról, tennivalókról.

2000-ben Nagybudapest ötvenéves jubileuma alkalmából a főváros CD-t tervez megjelentetni a kerületi helytörténeti gyűjteményekről – a jelenlévők javasolták ennek előkészítését a 2000. év végén elkezdni.

„Műemlékvédelemért” emlékplakettel tüntették ki a **XXII. Kerületi Helytörténeti Kört** június 22-én,

a szekszárdi XX. Országos Műemléki Konferencián. A civil szervezet a műemlékek megmentése, helyreállítása és bemutatása érdekében végzett kiemelkedő tevékenységéért kapta meg e rangos kitüntetést.

„Podmaniczky Díj” átadására került sor augusztus 7-én, a Város- és Faluvédők Szövetsége XVIII. Országos Találkozóján – a budafoki **Garbóci Lászlónak** hazánk épített öröksége megóvásában végzett kimagasló munkájáért ítéltek oda e díjat.

(g.t.)

Emlékét őrizzük

Dr. Dömötör Ákos

Hosszas betegség után 1999. augusztus 4-én, életének 61. évében elhunyt dr. Dömötör Ákos néprajzkutató.

A Budapesti Honismereti Társaságnak kezdetektől fogva aktív tagja volt, nyugdíjazásáig az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjeként is segítette a fővárosban és a XIII. kerületben folyó honismereti-helytörténeti tevékenységeket.

A Farkasréti temető ravatalozójában, 1999. augusztus 17-én búcsúzott el tőlünk, örökre.

A kiegyezés után sokszoros erővel születtek újjá és hálózta be az élet minden területét a reformkori hazai művelődési törekvések. Kríza János, Ipolyi Arnold, Erdélyi János és Szarvas Gábor kezdeményezései egyre in-

Magyar Néprajzi Társaság Százötz év a néprajz szolgálatában

szert kisebb szakosztályokra oszlott. Jókai Mór az első közgyűlésen üdvözölte e törekvést, mert a néprajz saját értékeink becsülésére

irata, mely a tagság illetménye volt 1949-ig, azóta az MTA adja ki, ezt pótolja 1972-től a Néprajzi Hírek, s újabban a Néprajzi Hírlevél negyedévenként értesíti a tagságot a szakosztályok programjairól. A társaság kezdeti nehézségeit 1892-ben Hermann Ottó oldotta fel, a mai nevet is neki köszönhetjük. A nagyközönség ma is nélkülözi azt a mélységet, amit a Kárpát-medencében együtt élő népek bemutatásában György Aladár igyekezett a *millenniumi Néprajzi Falu* kiállításával megtenni.

Az első világháború kezdetére a tagság létszáma elérte az ezret. Trianon következtében ismét anyagi és szervezeti problémákkal küzdött

zete. Újabb gondokat hozott a második világháború.

Egy vitathatatlan, a politikai fordulat ellenére a tagságot már 1920-ban, majd a zsidótörvények és az 1945 utáni rostálásoktól is sikerült megóvni. Az ideológia 1949-től viszont már a marxista szellemű néprajzi kutatók szükségességét hangsúlyozta, de alig férközhetett be a szakmai kérdésekbe. „Ezt a türelmet a következő száz évre is örökül kívánjuk hagyni” – mondta Balassa István elnök a jubileumi ülésen. Az évfordulót Kósa László „A Magyar Néprajzi Társaság története” című munkája köszöntötte, az ott elhangzott előadások „Magyar néphagyomány – európai néphagyomány” címmel jelentek meg. E két kötet a társaság iránt érdeklődők legjobb szolgája. A társaság jelenleg **Kósa László** elnök

kább összefogásra ösztönözték a néprajz iránti érdeklődőket. A Magyar (országi) Néprajzi Társaság 1889. január 27-én tartotta alakuló közgyűlését, kebelében 14 alapító és 498 rendes taggal. Elnökké Hunfalvy Pált, titkárrá Hermann Antalt választották, védnöknek a cigánykutató Habsburg József főherceget kérték fel.

A néprajz számára a társaság hozta meg az elismerést a tudományos közvéleményben, mely napjainkig összefogja az érdeklődőket, az önkéntes gyűjtőket és a szakembereket, kik változatos nemzeti és társadalmi rétegekhez tartoztak.

A társaság alap gondolatáról számtalanszor megfeleledkeztünk, „ha megismerjük egymásban a nemeset, becsülni fogjuk egymásban az össznemzetet, a közös hazát”. Nyolc nagyobb szakosztályt szerveztek. Az első huszonkét, népfajok

tanít, megszünteti az előítéleteket, az elterjedése nyomán bekövetkezik a világbeke – mondta. Hermann Antal felvetette a Néprajzi Múzeum felállításának szükségességét. Az 1872-ben a Nemzeti Múzeum keretében létesített Néprajzi Osztály 1947-ben vált önállóvá, mai Kossuth Lajos téri palotájában otthont ad a Néprajzi Társaságnak.

Már 1889 novemberében megtartották az első felolvasó ülést, mely a témától függő hullámzó érdeklődés mellett a tagság napjainkig rendszeres találkozási lehetősége, az éves közgyűléseken túl. 1890-től jelenik meg az Ethnographia, a társaság folyó-

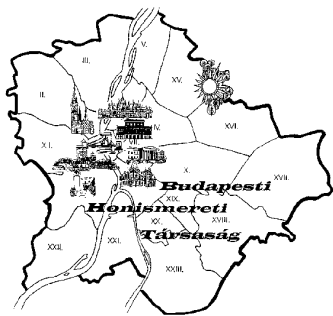
az elcsatolás miatt harmadára csökkent társaság. A harmincas évekre, a közérdeklődés növekedésével erősödött meg újból a hely-

és **Gráfik Imre** főtítkárral vezetésével a következő kilenc szakosztállyal működik: Anyagi kultúra, Ethnographica Pannonica, Ethnologiai, Film és fényképezési, Folklor, Nemzetiségi, Népzenei és néptánc, Társadalomnéprajzi, végül az Önkéntes gyűjtő. A Magyar Néprajzi Társaság irodája hétfő-szerda-pénteki napokon látogatható.

Karacs Zsigmond

Köszönetnyilvánítás az önkormányzatoknak

Lapunk megjelentetéséhez nyújtott önzetlen támogatásáért köszönetet mondunk **Budapest Főváros Önkormányzatának**, valamint a **II. kerület, IX. kerület, a X. kerület, a XII. kerület, a XVI. kerület és a XVII. kerület önkormányzatainak és polgármestereinek**.



A Budapesti Történeti Múzeum Királypincéjében került sor május 26-án társaságunk közgyűlésére. Szokás szerint a napirendet **Gábrriel Tibor** titkár beszámolója nyitotta meg 1998. évi tevékenységünkről és 1999. évi terveinkről.

Az elmúlt évben lebonyolítottuk a „Márciusi Ifjak – 1848.” című, középiskolás diákok számára szervezett országos történelmi vetélkedő budapesti és Középmagyarországi döntőit. Egy alkalommal fővárosi helytörténeti fórumot szervez-

RÓLUNK - RÖVIDEN

Budapesti Honismereti Társaság

tünk az Újpesti Városvédő Egyesülettel közösen. Két alkalommal jelent meg ezer-ezer példányban információs lapunk a „Városunk” – ez utóbbit idén három alkalommal tervezzük kiadni. Tagságunk közül tizenöt főnek lesz lehetősége részt venni a **XXVII. Országos Honismereti Akadémián**, Zalaegerszegen. *Három tagunkat az Országos Honismereti Szövetség oklevéllel való kitüntetésre terjesztettük elő.* Tervezzük a millenniumi vetélkedő fővárosi döntőjének előkészítését és három munkacsoport (kismúzeumi, ifjúsági-oktatási, rendezvény) létrehozását. Folyamatban van társaságunk közhasznúvá nyilvánítása.

Ezt követően a résztvevők elfogadták az Alapszabály módosítását, az Ellenőrző és

Számvizsgáló Bizottság beszámolóját hallgatták meg, majd *dr. Holló Szilvia Andrea* adott tájékoztatást a budapesti helytörténeti gyűjtemények – múzeumok és a civil szervezetek kapcsolatairól.

Új székhelyen

A Budapesti Honismereti Társaság új székhelye és egyben levelezési címe:

1043 Budapest, Berda József u. 48.

Telefon: 235-4685 (Gábrriel Tibor titkár)

Kerületi kiállításokról

Október

- 6.** Kossuth-szobor újra-avató és emléktábla avatása, *XII. kerület, Istenszeme Fogadó* és a zugligeti Kossuth-szobornál, 14 ó.
- 8-9.** Építészetalálkozó a Pasaréten: „Város az emberért – ember a városért?”, rendező: *Pasaréti Polgárok Köre, Bp., II. ker., Szilfa u. 4.*
- 13.** Gregersen Gudbrand (norvég ácsmesterből magyar nagyvállalkozó), életút-kiállítás megnyitója, *Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény*, 17 ó.
- 22.** Szövött emlékezet – 1956. (Polgár Rózsa textilművész kiállítás-megnyitója); 1956 a kerületben (fényképek, röplapok, dokumentumok), *Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria*, 18 ó.

November

- 21.** Apák és fiúk Rákospalota - Pestújhely történetében, kiállítás-megnyitó, *Pestújhelyi Általános Iskola*, 11 ó.

Tájékoztatásként szeptemberi kiállításokról:

- 16.** Freskó-, Mozaik és Üvegfestmény Vázlatok a marosvásárhelyi Kultúrpalotához, *Pesterzsébeti Múzeum*
- 17.** Veress Pál festőművész fanyomat-kollázsainak kiállítása, *Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria*

Delegáltjaink

Szeptember 24-26-án Tapolcán került sor a **III. Országos Diák Honismereti Konferenciára**, melyen a Budapesti Honismereti Társaság küldötteként *Magyar Orsolya, Monosi Viktória és Roboz Dóra* vett részt.

„**Honismeret az iskolában**” című, kiskunfélegyházi konferencián október 15-16-án a Budapesti Honismereti Társaságot *Szöllősy Marianne*, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője képviselte.

Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altöfen für das Jahr 1873. Pest, Légrády. Hasonmás. Budapest, 1998, Dinastia Kiadó-ház Rt. 606, CXVI p. színes térkép melléklet.

FERKAI András: Buda építésze a két világháború között: művészi emlékek. Budapest, 1995 MTA Művészettörténeti Kutató Intézet 287 p. illusztrált.

GYÁNI Gábor: Az utca és szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870-1940). Budapest, 1999, Uj Mandátum Könyvkiadó 216 p. illusztrált. (Nagyítás. Szociológiai könyvek 12.)

HANNY Erzsébet: Buda 1686. évi visszavívásának egykorú irodalmi emlékei a Budapesti Történeti Múzeum könyvtárának gyűjteményében = Literarische Andenken der Wiedereroberung von Buda 1686. in der Bibliothek des Historisches Museums der Stadt Budapest Szerk.: Schwarcz Katalin. Budapest BTM, 1998. – 79 p. illusztrált. (Monumenta Historica Budapestinensia, 9.)

HOFFMANN Pál: „Házhelyek Promontoriumnál...” Albertfalva története. Budapest, 1997, Albertfalvai Polgárok Köre, 110 p. illusztrált.

József nádor (1776-1847) Pest-Budán. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban 1997 szeptember-1998 február = Palatin Joseph (1776-1847) in Pest-Ofen. Ausstellung in dem Historischen

Budapest történetének válogatott bibliográfiája IV.

Museum der Stadt Budapest September 1997-Februar 1998. A kiállítást rend. Holló Szilvia Andrea, a katalógust szerk. Szvoboda Dományszky Gabriella. Budapest,

1997. BTM, 123 p., illusztrált, részben színes

KOÓS Judit: Református templomok Budapesten. Két évszázad kultúrtörténete és művészete 1785-1995. Budapest, 1996, Bíró Family Kft. 116 p. illusztrált.

Németek Budapesten. Szerk.: Hambuch Vendel. Budapest, 1998, Fővárosi Német Kisebbségi Önkormányzat. 473 p., illusztrált.

PÁNDY Tamás – TÉGLÁS Tivadar – TÉGLÁS Tivadarné: Helytörténeti olvasókönyv. Pestszentlőrinc – Pestszentimre iskolai számára. Regionális tankönyv tizenéveseknek. Budapest, 1997, Budapest XVIII. kerületi Pedagógiai Intézet – Helytörténeti Gyűjtemény 327 p., illusztrált

SZENTPÉTERY Tibor – VIZY László: Atlaszok, hermák kariatidák és hasonló emberábrázolások Pest – Buda – Óbuda házainak homlokzatán. Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület. 240 p., illusztrált.

Város a Vár alatt. A budavári barlangrendszer története. Szerzők: Bene Zoltán Kovács Lászlóné Mednyánszky Miklós. Budapest, 1998, Budavári Önkormányzat 155 p., illusztrált.

Összeállította: Dr. Schwarcz Katalin

Olvasóink talán emlékeznek rá, hogy 1998. évi második számunkban mutatkozott be az **Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény**. Egy tízemeletes panelház földszinti tárolójában működött ideiglenes jelleggel, immár tizenhét éve. Az 52 négyzetméteres helyiségből idén augusztus elején költözött új épületbe a gyűjtemény. Itt korszerű körülmények között, önálló kiállítóteremmel és különálló kutatószobával várja látogatóit Újpest múzeuma.

Az építési munkálatok az év elején, februárban elkezdődtek. Egy volt OTP fiók helyiségét kellett átalakítani múzeummá. A kivitelező 15 millió forintért valósította meg azt a belsőépítészeti képet, amely már hasonlított egy működő helytörténeti gyűjteményhez illő környezethez. A kétszáz négyzetméteres alapterületen kisebb átalakítások során alakult ki egy *száz négyzetméteres kiállítóter, egy kutatószoba, egy iroda és két raktárhelyiség a kiszolgáló egységekkel együtt*.

Az örökölt beépített szekrények egy részét változatla-

Gyűjteményavatás Újpesten

Újpest múzeumának megnyitása (Fotó: Ádám Ferenc)

nul hagyva jól beosztható tároló részeket kaptunk, a kiállítóterben pedig azokat bemutató fülkékbe alakítva újabb, igaz kicsi, de jól használható tereket nyertünk.

Május végén megtörtént a műszaki átadás. Az igazi kiállítás-építő munka a nyári szabadságolások és egyéb – első sorban anyagi – okok miatt augusztus elején kezdődhetett el. Ekkor költöztettük át a gyűjtemény anyagát új környezetébe. Azt a gondot, hogy mi magunk sem tudtuk, mit hol keressünk, fokozta, hogy mellékesen anyagot kellett válogatni az új állandó kiállításához is...

Na és ott volt még a tárlóbeszerzés, irányított fények szerelése és természetesen az installáció tervezése! Persze az idő is ellenünk dolgozott: **augusztus 29-én, az Újpesti Városnapok** egyik fontos programjaként meg is kell nyitni a kiállítást! Éjt nappallá téve dolgoztunk. Szorgos segítő társainkkal (*Holló Szilvia Andreea* a kiállítás-*rendező, Ken-*

nedy Betty a restaurátor és persze mi magunk is) időre befejeztük a munkát. Most már nyugodtabban (lévén október eleje) köszönhetjük meg az önkormányzat anyagi áldozatvállalását, hiszen nagy részben ők finanszírozták ezt a beruházást, és minden kétkézi munkával segítőnek a részvételt ebben a feszített programban.

Tárlóinkban az őskortól az 1950-es évekig mutatjuk be tematikus formában Újpest történetét. A földterület által őrzött szkíta, kelta, római cserépmaradványok után fotókon és dokumentumokon mutatjuk be a település alapításának körülményeit és a lakosok első sorban mezőgazdasági tevékenységét szemléltető eszközeit.

E terület földbirtokosa a XIX. század elejétől a Károlyi család volt. A városalapító **gróf Károlyi István** érdemei az 1848-as időkben is jelentősek voltak, a kiállítás erről is megemlékezik. Természetesen a szabadságharc Mária főhadnagyát (**Lebstück Mária**) sem

hagyhatjuk ki, aki élete utolsó éveit töltötte Újpesten.

Foglalkozunk a század főbb iparágáival és a várossá válás jelentős személyiségével, első polgármesterünkkel, **dr. Ugró Gyulával**. Az 1929-ben megyei jogú városi rangot szerzett Újpest az ország negyedik ipari városa volt, komoly kulturális és hitélettel. Mindez korhű tárgyi emlékek és írott dokumentumok segítségével mutatkozik meg a látogatók számára. Jól szervezett közlekedési hálózattal rendelkező városunk már a század első éveiben: néhány makett és megállótábla eleveníti ezt fel. A kultúra fő bázisa ebben az időben az állandó színház és az 1909-ben

Mángorló Újpestről (1905)

(Fotó: Müller Péter)

megnyílt Munkásotthon voltak. Sportéletünk jelentős színterei, az UMTE és az UTE emlékei szintén helyet kaptak tárlóinkban.

Újpest mai életének alakulása szempontjából meghatározó jelentőségű volt, hogy 1950-ben a főváros IV. kerületeként Budapest részévé vált. Kiállításunk eddig az időpontig követi nyomon az eseményeket.

Szöllősy Marianne

Újpest megyei város térképe (1931)

Olvasóink írták Helyesbítések

A Városunk szerkesztősége abban a megismeretében részesített, hogy a lap idei 2. számában a szerkesztő, Gábor Tibor tollából ismertetést – s igen elismerő ismertetést – tett közzé **A pestiek Petőfi és Haynau között** címen tavaly napvilágot látott könyvemről, sőt részleteket is közölt ennek a munkának azokról a lapjairól, amelyeken elmondom, hogy 1849. április 24-én mint vonultak be a megszálló ellenséges csapatok által addigra kiürített Pest városába Aulich Lajos tábornok honvédei. Örömem azonban, amelyet e közlemény láttán éreztem, nem lehetett felhőtlen, mert a megjelent szövegbe számos hiba csúszott bele.

Mint különösen kirívó példát föl kell említenem, hogy *honvédsereg* helyett már a közlemény első mondatában *honvédség* olvasható, holott én a szabadságharcot megívó hadsereget világeletemben honvédseregnek neveztem – már csak azért is, mert 1848-49-ben általában így hívták, de azért is, hogy megkülönböztessem az osztrák-magyar kiegészés után létrehozott *honvédség* nevű fegyveres testülettől. Szóvá kell tennem továbbá, hogy még a közlemény címe is megmászult, megcsonkult. Jómagam ugyanis azt a címet adtam neki: Szent György napja Pesten 1849-ben, a szerkesztőség viszont e cím utolsó szavát (*1849-ben – szerk.*) egyszerűen elhagyta (amire természetesen nem magyarázat, hogy a kérdéses lapszámban más olyan írások is olvashatóak, amelyek 1849-i eseményekkel foglalkoznak).

S még inkább szóvá kell tennem, hogy a közlemény vége is megcsonkult. Befejezésül ugyanis nem pusztán azt említettem meg, amivel a megjelent szöveg zárul, hogy tudniillik akik 1849. április 24-én este elmennek a Nemzeti Színház rögtönzött diszeladására, ott többek között meghallgathatják Petőfi *Európa csendes, újra csendes...* kezdetű költeményét, hanem – mint e vers szerintem sokak egykori érzését kifejező részletét – idéztem belőle a következő két versszakot:

*Tekints reánk, tekints, szabadság
Ismerd meg mostan népedet:
Midőn más könnyet sem mer adni,
Mi vérről áldozunk neked.*

*Vagy kell-e még több, hogy áldásod
Ne érdemtelen szálljon ránk?
E hűtlen korban mi utósó
Egyetlen híveid valóink!*

S ezért a veszteséggért első pillantásra kárpótolhatna, hogy a

közleményt a szerkesztőség nem – mint én kértem – egyetlen képpel, Aulich tábornok arcmásával illusztrálta, hanem még három másikkal is. Teljes elégedettséggel azonban ezt sem nyugtázhatom. A további illusztrációk egyike ugyanis egy a gödöllői Grassalkovich-kastélyt ábrázoló metszet, s ennek képaláírása így hangzik: „Gödöllő kastélya – a Buda visszafoglalása mellett döntő haditanács helyszíne”. Holott a gödöllői kastélyban április 7-én Kossuth részvételével lezajlott haditanács (mint említett könyvem 514-516. lapján – éppen a képaláírás által is sugallt téves magyarázat korábbi képviselőinek az állítását cáfolva – leírom) nem Buda, hanem Budapest visszafoglalására dolgozott ki tervet – mégpedig olyan tervet, amely szerint a honvédsereg főerőinek a következő napokban a Duna bal partján Komárom felé kell nyomulniuk s azután, Komáromnál a Dunántúl területére lépve, a bekerítés fenyegetésével kell rászorítani a császáriakat a főváros feladására, s a haditanács április 7-én már csak azért sem vehette tervbe a budai vár megostromlását, mert ekkor még senki sem láthatta előre, hogy az ellenség három hét múlva csupán Pestet, Óbudát és Buda külső kerületeit fogja kiüríteni, a budai várban viszont várórségként hagyja majd hátra csapatainak egy részét. Ennek ellenkezőjét pedig kizárólag Görgei Artúr egyoldalú felmagasztalására törekvő szerzők állítják, akik a budai vár május 21-én végbement visszafoglalását a honvédsereg legfényesebb fegyvertényének igyekeznek kikiáltani, de tudván, hogy a budai vár ostromlása által okozott idővesztést az ellenségnek sikerült a maga javára fordítania, az ostrom megindításával járó felelősséget minden áron Kossuth nyakába iparkodnak varrni.

Mindezt azért hozom szóba, mert a *Városunk* nemes és tiszteltreméltó feladatát vállalt magára, mikor a tudományos ismeret-terjesztés ügyének a szolgálatába szegődött, ennek a feladatnak azonban meggyőződésem szerint csakis akkor felelhet meg, ha pontos és tudományosan valóban megalapozott ismereteket terjeszt. S ha már itt tartok, azt is szeretném megjegyezni, hogy pontatlanságokkal bizony nem csupán a 2. számban, a magam neve alatt megjelent közleményben találkoztam, hanem sajnos az idei 1. számban, mások által jegyzett írásokban is. Így Tóth József „*Petőfi 1848/49-ben, Pest-Budán*” című tanulmányában, melyben a szerző Vas Gereben lapját, a **Nép Barátját** sommásan „radikális” orgánumnak minősíti. Holott ez a lap ténylegesen kormánytámogató (és a kormány által támogatott) orgánium volt, s elsősorban arra szolgált, hogy ellensúlyozza Tán-

csics Mihály valóban radikális lapjának, a *Munkások Ujságának* a népre gyakorolt hatását. Ezért írta róla Petőfi (akinek radikalizmusát nyilván nehéz kétségbe vonni), hogy a „a legpecsovicsabb lap szélese e hazában”, s ezért írta a szerkesztésébe bevont Arany János is, hogy „ha valaha valamit megbánt... ez életben”, az az, hogy nevét adta ehhez a sajtótermékhez.

Tóth József írásában azonban nem egyedül ennek a lapnak a minősítése kifogásolható, hanem az is, hogy megtörtént eseményként beszél arról a pesti népgyűlésről, amelyet Kossuth kérésére Petőfi és három barátja hívott egybe 1849 júliusának első napjára, hogy ott az ellenséges hadak által fenyegetett főváros fegyveres védelmében való részvételre mozgósítsák a pestieket. Holott Petőfiék, mikor megtudták, hogy a honvédsereg harc nélkül fel fogják adni a fővárost, rögtön lefújták a gyűlést, s így megtartására ténylegesen már nem került sor (mint ezt szintén részletesen leírtam fentebb említett könyvem 606. lapján).

S bármennyire bánt is, vitatkoznom kell még egy olvasói levéllel, amely ugyancsak az ez évi 1. számban látott napvilágot Del Medico Imre tollából. Aminek a kényszerűségét mélységesen fájlam, mivel nagy tisztelője vagyok Del Medico Imrének – nem utolsósorban azért, mert ő hozzám hasonlóan gyűlöli a pongyolaságokat, s ha a sajtóban figyelmes lesz effélékre, mindig sikra száll ellenük. Most azonban legnagyobb fájdalommal azt kell mondanom, hogy ez egyszer ő is rossz ügy szolgálatában vonta ki kardját, mikor emellett emelt szót, hogy **Nagy Sándor József** tábornok nevét írjuk **Nagysándor József** alakban.

Ennek az álláspontnak Del Medico Imre – tudom – nem egyedüli képviselője: néhány éve mások is rákaptak már Nagy Sándor tábornok előnévének és vezetéknevének illetően egybekapcsolására – nyilván attól féltükben, hogy ha a tábornok vezetékneve után nincs kiírva az ő József keresztneve is, akkor némelyek a nevében szereplő **Sándor** szót fogják keresztnevének hinni. Márpedig a XIX. század derekán a császári hadseregben és a császári hadseregből kikérült honvédtisztek körében is általános gyakorlat volt, hogy a tisztek, ha aláírásukkal kellett ellátniuk valamely iratot, vezetéknevük mellé keresztnevük helyett többnyire rendfokozatukat (vagy annak rövidítését) írták oda, s ezt a gyakorlatot követte Nagy Sándor is.

Sőt aki látta már az ő sajátkezü névaláírását (amint – feltételezem – Del Medico Imre is látta, hiszen máskülönben nem állíthatná teljes határozottsággal, hogy „igen: a Nagy és a Sándor egybeíratik”), az tapasztalhatta, hogy ő maga is

egybeírta elő- és vezetéknevét, vezetéknevét azonban ennek ellenére nem kis, hanem nagy S-sel írta (amint névaláírásomban magam sem hagyok szóközt vezeték- és keresztnevem között, keresztnevemet azonban így is nagy G-vel írom), ám aki ebből azt a következtetést vonja le, hogy az ő elő- és vezetékneve (vagy az én vezeték- és keresztnevem) között nyomtatásban sem kell szóközt hagyni, és Nagy Sándor vezetéknevét kis s-sel kell írni, az bizony téved, s attól elvárható volna, hogy például a kiváló festő, Nagy Balogh János nevét is Nagybalognak írja (ami ugyebár képtelenség volna).

Ehhez pedig, bár nagyon sok kifogásom van a magyar helyesírás jelenleg érvényben lévő szabályai ellen, végül szeretném hozzáfűzni, hogy a Del Medico Imre által (is) pártolt írásmód még ezzel a szabállyal is ütközik, hiszen ez a szabályzat 158. pontjában kimondja, hogy a „jelzős családnevekben a jelző és a tulajdonképpeni név közé” még kötőjelet sem szabad tenni (amiből egyenesen következik, hogy egybeírni kivált nem szabad őket), ugyanazon szabályzat 165. pontja meg arra figyelmeztet, hogy „a személynevek alkalmi kis kezdőbetűs írása... a név viselőjével szemben érzett megvetést, haragot, stb. érzékeltetheti”. Nyilvánvalóan ezt akarták érzékeltetni – teszem hozzá – azok a Pál utcai fiúk, akik alkalmilag ki-mondották, hogy szegény Nemecek Ernő nevét csupa kisbetűvel kell írni, no de Nagy Sándor iránt, aki a honvédsereg egyik vitéz tábornoka volt s utóbb a szabadságharc vértanúja lett, legfeljebb azok táplálhatnak haragot, akik neki másfél évszázad múltán sem tudják megbocsátani, hogy a szabadságharc idején nem Görgei, hanem Kossuth politikáját osztotta; Del Medico Imre azonban – bizonyosra veszem – nem tartozik ezek közé.

Egy szó mint száz: arra kérem a *Városunk* t. olvasóit, hogy ebben az egy, kivételes esetben ne hallgassanak Del Medico Imrere, a lap szerkesztőit pedig arra kérem, hogy mindig olyan gondossággal és alaposággal végezzék munkájukat, amilyen a tudományos ismeretek terjesztésének elengedhetetlen feltétele.

Spira György

(A „*Városunk*” c. kiadványunk újság formátumú, szerkesztésű. Elsősorban népszerűsítő, ismeretterjesztő feladatokat lát el – már terjedelme miatt sem lehet együtt említeni tudományos életünk folyóirataival. Neves szerzőkre való tekintettel közöltük csak állásfoglalását teljes terjedelemben – a későbbiekben ezt nem tudjuk lehetővé tenni. A néuirással kapcsolatos vitát lezártuk tekintjük – szerk.)

Halálosztás Pesten – 1849 októberre

● folytatás az első oldalról

– a sorkatonák és altisztek amnesztiát kaphatnak, vagy besorozzák őket az osztrák hadseregbe;

– a tisztek, főtisztviselők, képviselők haditörvényszék előtt tisztázhatják magukat;

– a régi császári-királyi tisztekre és hivatalnokokra, akik a trónfosztás után is szolgálták a forradalmat, halál és vagyonelkobzás vár;

– a külföldi illetőségű „rebellisek” pedig visszatoloncolandók eredeti lakhelyükre...

Az ország tucatnyi városában működő törvényszékek 1849 és 1851 között kb. 4600 rebellis ügyét tárgyal-

gróf Batthyány Lajost is, aki az előző éjjel egy cellájába csempészett kis törrel megvágta nyaki ereit, hogy elkerülje az akasztófát. Ezért „kegyelemből” agyonlőtték. Holttestét a jeltelen hatósági sír helyett a pesti ferences templom kriptájába rejtették, ahonnan csak 1871-ben helyezték át a családi mauzóleumba.

Október 10-én ismét megperdültek a kivégzést jelentő dobok, amikor **Csányi László** kormánybiztos, közlekedésügyi minisztert vitték a bitófa alá. Az egykori huszártiszt – Deák Ferenc rokona és hűséges barátja – a Zala megyei liberális ellenzék vezéréként vált ismertté. Egész életét a közszolgálatnak szentelte. A forradalom és szabadságharc idején a legnehezebb frontszakaszon teljhatalmú kormánybiztosként vaszsigorral védte a forradalom érdekeit. Világos után önként vállalta az osztrák fogságot, és minden tettéért a teljes

felelősséget. Amikor a hóhér a nyakába tette a köteleket, csak ennyit mondott: – *A hazáért ezt is szívesen.*

Vele egy napon végezték ki **báró Jeszenák Jánost**, Nyitra vármegye főispánját, akit Kossuth a Hurban-féle szlovák lázadás leverésére küldött csapatok kormánybiztosává nevezett ki.

Október 20-án három külföldit vezettek az akasztófa alá:

Peter Giron honvédeztartó porosz származású bécsi fegyvergyáros volt, aki 1848 őszén munkásai élére állva védte a várost az ostromló császári csapatok ellen. A forradalom leverése után jött Magyarországra, ahol novemberben Kossuth azzal bízta meg, hogy menekülttársaiból szervezen egy önálló német légiót. Az egység hamarosan megalakult – kalapjukon a bécsi forradalom halálfejes jelvényével – és decemberben részt is vettek a bábolnai csatában, ahol Giron is súlyosan megsebesült. (Ebben a légióban harcolt huszárfőhadnagyként a legendás Lebstück Mária.)

A francia származású **Karol d'Abancourt** huszárkapitány igazi lengyel hazafiként nevelkedett. Fiatal katonatisztként részt vett egy szervezkedésben, amiért húsz évre ítélték. Büntetéséből tizenkét évet le is töltött. 1848-ban szabadult ki a temesvári börtönerődből, és azonnal beállt nemzetőrnek. A szabadságharc különböző csatáiban vitézkedett, amíg augusztus 6-án osztrák fogságba nem esett. A hadbíróóság „visszaeső politikai bűnösnek” ítélte halálra.

Vele együtt hurcolták bitó alá az „oroszlánbátorságú, eszményien szép férfiút”, **Mieczyslaw Woronieczky** herceget, a lengyel lovaslégió ezredesét., a délvidéki és erdélyi harcok hőseit, aki az Újépület udvarán rabséta közben elkeseredve mondta bajtársának: – *Gazemberek! Legalább agyonlőnének – katonához illően!*

Kivégzése előtt ebédrel vendégelte meg a hóhért, majd elegánsan felöltözve szivarra gyújtott, és a forradalmat éltetve lépett az akasztófa alá. Nevét domborműves emléktábla őrzi a Földművelési Minisztérium déli oldalfalán. (Ugyanitt

van Kazimiers Rulikovskyszázados emléktáblája is, akit Nagyváradon végeztek ki, augusztus 28-án.)

Október 24-én reggel három civilt kísérték a Fa-piacra:

Báró Perényi Zsigmond Ugocsa vármegye főispánja, a főrendiház elnöke kezdettől fogva aktív szereplője, segítője volt a szabadságharc és forradalom ügyének. A trónfosztás után az országbírói és a hétszemélyes főtörvényszék elnöki tisztségét viselte. Világos után önként adta magát az osztrákok kezébe.

Szacsy Imre ügyvéd, a „magyar Cicero”, Nagyvárad képviselőjeként vett részt az országgyűlés munkájában. Jegyzőként ő írta alá a függetlenségi nyilatkozatot. A szabadságharc hanyatló szakaszában Kossuth megbízta, hogy segítse a Pestről Nagyváradra áttelepülő fegyvergyár elhelyezését és a termelés újraindítását. Világos után fogták el, és az Újépületben ítélték halálra. Rabtársaival sakkozott, amíg az akasztófa alá nem vitték.

Csernus Menyhért pénzügyi tanácsost állítólag egy véletlen névcsere folytán a körözés alatt álló Csernátony Lajos lapszerkesztő, Kossuth titkára helyett végezték ki. Más források szerint Csernus önként jelentkezett a honvéddadserégbe, és mint a koronaőr-ség parancsnoka, legénységét is besoroztatta. Ez utóbbit Haynau főbűnnek tartotta, ezért küldte a halálba.

Kivégzésük előtt a fehérszakállas Perényi megölelte két sorstársát, kezet fogtak, és „Éljen a haza!” kiáltással léptek az akasztófa alá. A kivégzések mellett nagyszámú „fellebbezés” (bebörtönzés) történt. Az országban működő kb. tizennégyezer rendőri hivatalnok és a zsan-

Haynau, a halálosztó

ták, közülük 1500-at elítéltek, 120 főt pedig kivégeztek. 1849 őszén a Neugebaude amolyan „gyűjtőfogház” szerepet töltött be, ahová az ország más részeiből is hozták a „státusfogyokat”. Részükre az V. pavilont – az ablakok részbeni elfalazásával – börtönné alakították át. A kivégzéseket az épület északi részén húzódó Fa-piacon hajtották végre. Ide hurcolták ki október 6-án este



Óbudai Múzeum (Zichy kastély)Vezető: *Dr. Újj Irisz*

Tel.: 250-1020

Cím: 1033 Budapest, Fő tér 1.

Újpesti Helytörténeti GyűjteményVezető: *Szöllősy Marianne*

Tel.: 370-0652

Cím: 1043 Budapest, Berda J. u. 48.

Ferencvárosi Helytörténeti**Gyűjtemény**Vezető: *Gönczi Ambrus*

Tel.: 218-7420

Cím: 1093 Budapest, Pipa u. 4.

Kőbányai Helytörténeti**Gyűjtemény**Vezető: *Juhász János*

Tel.: 261-5569

Cím: 1102 Budapest, Halom u. 37/b.

Alberfalvai IskolamúzeumVezető: *Beleznay Andor*

Tel.: 208-6635

Cím: 1116 Budapest, Pentele u. 8.

Etele XI. kerületi Helytörténeti**Gyűjtemény**Vezető: *Dr. György Lajosné*

Tel.: 365-6126

Cím: 1117 Budapest, Erőmű u. 4.

Hegyvidéki Helytörténeti**Gyűjtemény****és Kortárs Galéria**Vezető: *Dr. Gergely Katalin*

Tel.: 201-6607

Cím: 1122 Bp., Városmajor u. 16.

Angyalföldi Helytörténeti**Gyűjtemény**Vezető: *Juhász Katalin*

Tel.: 349-1501

Cím: 1132 Budapest, Váci út 50.

Rákospalotai MúzeumVezető: *Mojzes Ildikó*

Tel.: 271-8216

Cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.

Rákosmenti Helytörténeti**Gyűjtemény**Vezető: *Dr. Dombóvári Antal*

Tel.: 256-4626

Cím: 1173 Budapest, Pesti út 113.

XVIII. Kerületi Pedagógiai**Intézet és Helytörténeti****Gyűjtemény**Vezető: *Pilhoffer Ferenc*

Tel.: 290-5629, 295-0877

Cím: 1181 Budapest,
Kondor Béla sétány 10.**Kispesti Helytörténeti****Gyűjtemény**Vezető: *Siklós Zsuzsa*

Tel.: 281-1619

Cím: 1191 Budapest, Fő u. 38.

Pesterzsébeti MúzeumVezető: *Dr. Bogvirka Emil*

Tel.: 283-1779

Cím: 1203 Budapest, Baross u. 53.

Csepel Galéria és Helytörténeti**Gyűjtemény**Vezető: *Sárkány István*

Tel.: 276-7343

Cím: 1211 Budapest,
Szent Imre tér 3.**Budafok Barlanglakás****Emlékmúzeum**Vezető: *Garbóci László*

Cím: 1222 Budapest, Veréb u. 4.

(Kulcs a Mező u. 52. sz. alatt,
Lakatos családnál)**Soroksári Helytörténeti****Gyűjtemény**Vezető: *Sasvári Ilona*

Tel.: 287-0083

Cím: 1238 Budapest,
Szitás u. 105.

→ dárság folyamatos hajtóvadászatot tartott a forradalmi tevékenységgel gyanúsítható rebellek ellen. Itt, Pesten tartották fogva például a pesti és a szegedi főrabokat, *Lonovics József* egri érseket, *Balassa János* orvosprofesszort, *Irinyi Jánost*, a „gyúfa” feltalálóját, a *Kossuth-családot*, *Teleki Blankát* és *Lőwei Klárát* a hazai nevelés kiváló pedagógusait, *Sárosy Gyula* költőt, *Madách Imrét*, *Noszlopy Gáspárt*, a legendás somogyi gerillavezért... Sokan énekelték akkoriban a szomorú börtöndalt:

Leszállott a páva

Najgebajd falára

Hej, sok szegény fogoly,

Szabadulására.

Itt szegelte fel a hóhér az akasztófára 1851. szeptember 22-én komoly ünnepelességgel 36 elmenekült „főrebellis” nevét, ami halált és teljes vagyonelkobozást jelentett. Ugyanekkor

idézték meg 39 „szökésben lévő egyént”, hogy 90 napon belül „ezen haditörvényeszek előtt jelenjenek meg, s a nekik tulajdonított bűnök ellen magokat védelmezzék”.

Haynau véres országlásának 1850 júliusában szakadt vége, amikor felmentették állásából és „eredményes munkájáért” négyszázezer forint értékű államkötvénnyel jutalmazták.

Az elbocsátott tábornok nagy ügy bosszulta meg az udvar „hálátlanságát”, hogy utolsó munkanapján tömegesen adott kegyelmet a halálraítélteknek...

A gyászos emlékü Újépület még ezután is évekig „üzemelt”: újabb rabok kerültek letartóztatásra, kivégzésre. Szomorú vész-korszaki jellege mellett a későbbi évtizedekben már Pest város terjeszkedése miatt is „nem kívánatos épületté” vált. Lebontására

a forradalom ötvenedik évfordulóján – 1898-ban – került sor. Az óriáskaszárnya helyére paloták, pénzintézetek épültek, középső nagy udvarából pedig a Szabadság-teret alakították

ki. Az egykori kivégzés helyén 1926-ban avatták fel a *Batthyány-örökmécses*t, az „udvaron” pedig 1934-ben a mártírok egyszerű emlékoszlopát.

Dr. Tóth József

Óbuda múltjáról – iskolásoknak

Ahol tanítunk és tanulunk: Óbuda címmel a napokban látott napvilágot a III. kerületi Pedagógiai Szolgáltató Intézet kiadványa. Szerkesztőbizottsága a következő szavakkal ajánlja a könyvet a pedagógusok, s gyerekek figyelmébe: „*segíteni szeretnénk kollégáinkat, hogy mit építsenek be saját egyedi tanterveikbe, tanmeneteikbe; az óbudai gyerekeknek, fiataloknak mit kellene tudniuk otthonukról, szűkebb környezetük történelmi múltjáról; gazdag művészetéről, természeti értékeiről, kincseiről, védett növényeiről, állatairól; a lakosságáról, az emberek életéről, szabadidős lehetőségeiről; az új ipari, gazdasági létesítményeiről, pályaválasztási, munkábaállási lehetőségeiről, továbbá sok-sok ránk maradt műemlék, utca, kulturális és ipari érték nevének helyes ejtéséről és írásáról.*” A szerkesztési alapelvei esetében is nagyjából ezeknek a szempontoknak próbál megfelelni a százoldalas kiadvány.

(Á. F.)

Volt egyszer egy hajógyár

Az Óbudai Múzeum *Helytörténeti füzetek* sorozata most megjelenő számának, két szerzője arra vállalkozott, hogy bemutassa a Hajógyári-sziget és a hajógyár történetét. Kaiser Annának az Építészeti Múzeum munkatársának tanulmánya a sziget történetét, az itteni építmények sorsát követi végig, a római kortól egészen napjainkig. Varró József, a hajógyár volt hajógéptervező mérnöke naplószerűen dolgozza föl a gyár életét, követi figyelemmel az itt készült hajók sorsát.

1835-ben, gróf Széchenyi István József nádor pártfogását kérte, hogy az Udvari Kamara birtokában lévő szigetet engedje át a Dunagőzhajózási Társaság részére, hajógyár létesítésé-

re. „... és miért éppen Óbudán? – teszi föl magának a kérdést Széchenyi – ...egyedül azért, mert előttem az vala a főszepon, mindenáron és minden idővesztés nélkül csak honunk közepébe hozni, Óbudára pedig a magasabb fekvésénél fogva, és, hogy Pest közelében legyen az első gőzhajózási telepítmény”.

Még ebben az évben elkészült egy kis, fából épült csarnok a sziget nyugati oldalán, s már következő év októberében – ahogyan a korabeli sajtóból tudomást szerezhettünk róla –, „a *Duna tükrére bocsátatott (az) Árpád nevé gyönyörű alaku, új gőzhajó*”. A hajógyár rohamosan fejlődött, csarnokok, műhelyek épültek, s lehetett akár magyar, akár orosz, német vagy osztrák tulajdonban, változhatott

többször a neve, az itt készült hajók által mindig meghatározó szerepet játszott a dunai hajózásban, így hazánk gazdasági életében. Egészen 1992-ig, amikor az Ukrajnának szállított, utolsó 16 Mp-os úszódaru átadása után végleg bezárta kapuit.

A gyár természetesen erősen hatott közvetlen környezetének, Óbuda városának életére. Többek között az Európa számos országából ideérkező vendégmunkások nagy része itt telepedett meg véglegesen, s utódaik ma is közöttünk élnek.

A Hajógyári-sziget és a gyár története után érdeklődők az Óbudai Múzeumban vásárolhatják meg Kaiser Anna és Varró József *Volt egyszer egy hajógyár* címmel megjelent munkáját.

Ádám Ferenc

Csepeli helytörténeti füzetek

Egy-egy tájegység, település természetföldrajzi, történeti leírásának hiánya a különböző korosztályokat nevelő, tanító pedagógusokat is korlátozza. Ilyen munkák iránti igénytel a lelkes óvónőktől a középiskolai tanároknak bezárólag rendszeresen találkozunk. Ez a felismerés késztetett bennünket arra, hogy kiadjuk a „*Csepeli helytörténeti olvasókönyv*”-et – részletekben. Az 1993-ban megkezdett, anyagi korlátok miatt elhúzódó munka remélhetőleg jövőre befejeződik.

A füzetek az általános iskolai történelem-oktatáshoz kapcsolódnak. Az első füzet az ötödik osztályosok részére Csepel történetének eseményeit az ókortól a honfoglalással bezárólag tárgyalja. Arra törekedtünk, hogy a leírás a gyer-

mekek számára érthető, a felnőtt olvasó számára élvezhető legyen. Az őskori állapotok taglalásánál kizárólag a régészeti feltárásokra támaszkodhattunk. A számos tudományos jellegű szöveget – a későbbi kiadványoknál is – illusztrációkkal, fotókkal, térképekkel színesítettük.

Örömmel tapasztaltam azt az érdeklődést, melyet a Csepel helynév eredetével kapcsolatos leírás a felnőttek és a tanulók körében kiváltott.

Az 1994-ben a hatodikosok részére kiadott kötet a honfoglalók letelepedésétől Mária Terézia 1780-ban bekövetkezett haláláig terjedő hosszú történelmi időszakot taglalja, mely magában foglalja a település középkori virágzását, a török idők alatti elnéptelenedést

és a XVIII. századi újratelepítést. Bizonyítja uralkodóink Csepel-szigetbe való ragaszkodását. A birtoklásban bekövetkezett változások mellett e tájon élt emberek életmódjának ismertetése a természeti feltételek hasznosításának átalakulására is kitérünk. Keresünk – mint a későbbi történelmi korokban is – Csepel helyét a távolabbi térségben. Helytörténeti Gyűjteményünk gazdag térképanyagából válogatva egyebek között W. Lazius XVI. századi, Mikovényi Sámuel XVIII. századi Csepel-sziget ábrázoló térkép másolatát is közöljük.

A hetedik osztályosok részére írott füzet az első világháborúig terjedő időszak történetét tartalmazza, 1995-ben került kiadásra. Örömmel mondhatom,

hogy a nyolcadikosoknak szánt olvasókönyv 1914 és 1945 közötti időszakot bemutató első kötete várhatóan novemberre elkészül.

Minden füzet tartalmaz részletes időszaki táblázatot, feladatlapot, kislexikont, tanmenet-javaslatot, a forrásmunkák és javasolt olvasmányok jegyzékét. Az eddig kiadott olvasókönyvek teljesen elfogytak, jelezve, a széles érdeklődést irántuk.

Kiadását és ingyenes terjesztését *Csepel Önkormányzata Polgármesteri Hivatala* vállalta. E füzetek eljutottak minden alsó- és középfokú iskola könyvtárába (sok helyen túlzottan is őrzik) – elsősorban a téma iránt érdeklődő pedagógusok forgatják. A vetélkedőkre felkészülők, pályázatok írására vállalkozók szintén használják, tanórai hasznosításáról is tudunk. A csepeli ➔

→ Csete Balázs Szak-középiskolában a történelmi érettségi tételek között helytörténeti kérdések is vannak – ezekre szintén az olvasókönyvből készülnek fel a diákok.

Tervezzük, hogy a közeljövőben e füzetek második kiadására is sor kerül,

majd a sorozat elkészültét követően egy kötetbe szerkesztett, bővített kiadása is megvalósul. A kerület polgármesteri hivatala az államalapítás millenniuma alkalmából tervbe vette egy csepeli monográfia kiadását.

Dr. Bolla Dezső

Újpest története (Olvasókönyv diákoknak)

Egy helytörténeti tankönyv születése

Kezdeményezés

1990-ben Újpest fennállásának 150. évfordulóját ünnepelte. Felmerült a javaslat egy alapítvány létrehozására, mely a település történetének kutatását, az újpesti gyerekek ezen ismeretekbe való bevezetését tűzte ki céljaul.

Helytörténeti vetélkedők szervezésébe kezdtek az alapítvány kurátorai, és ezek a vetélkedők azóta is szép sikerrel zajlanak. A vetélkedőn résztvevő csapatok felkészítése során vetődött fel egy olyan tankönyv elkészítésének szükségessége, amelyik összefoglaló képet adna a városrész történetéről.

A Helytörténeti Alapítvány kuratóriumának elnöke ekkor **Hock Zoltán** alpolgármester volt, aki Újpesten a kulturális ügyeket azóta is felügyeli. Egyetértett ezzel az elképzeléssel, ezért 1993-ban a IV. kerületi önkormányzat pályázatot írt ki a tankönyv elkészítésére.

Pályázat

A pályázati kiírás szakmai ellenőrzését az Újpesti Pedagógiai Szolgáltató Központ végezte. A tankönyvnek eleget kellett tennie bizonyos szerkezeti és formai követelményeknek. A pá-

lyamunkát jeligével ellátva kellett benyújtani, és egy történelemtanárokból álló szakmai bizottság véleményezte azokat.

Pályamunkák

1993. őszén három pályamunka érkezett be a megadott határidőre. Az egyiket **dr. Szerényi Antalné**, ismert újpesti történész, a másikat **Hargitai Katalin** egyetemi hallgató, a harmadikat e sorok írója küldte be. A bíráló bizottság végül úgy döntött, hogy felkéri a két utóbbi szerzőt a tankönyv közös megírására: egyesítsék a pályamunkáikban fellelt ötleteket és pedagógiai megoldásokat.

Tankönyv

Az „Újpest története. Olvasókönyv diákoknak” című kiadvány tíz leckét feldolgozó, feladatokat és kiegészítő anyagokat is tartalmazó munkatankönyv.

A leckék közül az első három a település történetével, a továbbiak a kulturális élettel, egyházakkal, ipartörténettel, közintézményekkel... foglalkoznak egy-egy fejezetben. A tizedik lecke mindezt áttekinti, egy helytörténeti sétát ajánlva.

Az új ismereteket közlő fejezetek két részből állnak: egy leíró és egy fiktív be-

szélgetést tartalmazó részből. Ez utóbbiak főszereplője Luca, egy elképzelt kislány, akinek érdeklődő kérdéseire Kata és Laci, a társszerzők válaszolnak.

Az olvasókönyv más, újszerűnek számító pedagógiai megoldással is próbálkozik. A „Jól jegyezd meg!” rovatot például az „Újpesti gyerekek tudnia kell” című mondat helyettesíti. A tankönyvet képszedet, kronológia, híres újpestiek jegyzéke, tisztségviselők névsora tarkítja.

A kiadványt egy egész munkacsoport jegyzi: a szerzőkön felül részt vett a munkálatokban **Kadlecovits Géza**, a Helytörténeti Alapítvány ügyvivője szerkesztőként, **Dr. Sipos Lajos** irodalomtörténész és **Neográdi László** helytörténész lektorként, **Wagner Attila** tipográfusként. Az olvasókönyv végül 1994-ben ötezer példányban jelent meg, a Budapest IV. kerületi Önkormányzat kiadásában.

Bolti forgalomba nem került, az új-

pesti könyvtárak és oktatási, kulturális intézmények térítésmentesen jutottak hozzá.

A tankönyv használata

A kiadvány immár öt esztendő, és ez ideig leginkább a helytörténeti vetélkedőre jelentkezők használták felkészülésük során. A nem titkolt cél azonban az, hogy a Nemzeti Alaptanterv bevezetésével kötelezően oktatott helytörténeti ismeretek átadásakor tankönyvként alkalmazzák. Ez az olvasókönyv esetleges átdolgozását, illetve újbóli kiadását tenné szükségessé.

Hirmann László

Baross Gábor telep

Jubileum,

amelyről nem szeretnénk megfeledkezni

Az Úrnak 1899. esztendejét mutatta a kalendárium, amikor Nagytétény község elöljárói, a bíró, a jegyző és a testület tagjai elhatározták, hogy birtokba veszik az Alt Tetinger Weingebirge és a Grosse Heide Tétényi fennsíknek a Duna felé eső területét, hogy a hatalmas kőbányákkal megszagott pusztát, a kitermelt mészke helyét rekultiválják, és a területet hasznosítsák.

Egyre többen szerettek volna telket, házhelyet vá-

sárolni, üdülőket építeni maguknak. Az előjáróság pont száz évvel ezelőtt határozta el, hogy a területet felparcellázza. A parcellázás 1903-ban befejeződött, és megkezdődött az építkezés korszaka.

Az új települést a vasminiszterről, Baross Gáborról nevezték el. Ez idő tájt mindössze hat ház állt e hatalmas területen. Két év múlva már tizennégy épített házzal büszkélkedhetett az új te-



→ lepülés. Áldott emlékű nagyanyám mesélte, hogy ők 1903-ban jöttek a Baross Gáborról elnevezett telep-re. Fűszer üzletet és vendéglőt nyitottak, hogy ellássák az alig kétszáz főt számláló, részben itt dolgozó kőfejtőket, a pincelakásokban lakó idetelepülteket, budai és pesti kirándulókat és az építkezőket.

A Pest-Budáról idejövők több közlekedési lehetőség között választhattak. A Dunán hajóval a Tétényi hajóállomásig, vagy vasúttal, lovas kocsival utazhattak. A

HÉV elkészülte után javult a helyzet, mert félórai gyaloglással a telep bármely része elérhető volt.

Mára már minden parcella beépült. Az őslakosság leszármazottai jó, ha félszázan vannak és élnek a telepen. Eltűntek a régi csendes szórakozóhelyek, a hangulatos kerthelyiséges kis kocsmák, az egykori környékbelieknek ragyogó szórakozási lehetőséget (színielőadásokat, bálakat) biztosító kaszinó. A haladás elsöpörte a Stefánia-tavat, és vele a téli korcsolyázókat. A területet a Közbiz-

tonsági Vállalat szeméttel töltötte fel.

Azért vettem tollat a kezembe, hogy megemlékezzünk a kerek száz éve történt elhatározásról, amelylyel a települést létrehozták, és azokról, akik megálmodták és megvalósították a vágyaikat. Gondoljunk az alapítókra, akik petróleumlámpa mellett tanultak és éltek. Az ivóvizet harmincnyolc méteres kútból húzókról és azokról, akik fáradtságot nem sajnálva gyalogoltak távoli munkahelyükre és haza. Nagybudapest létrejöttével ezek a pa-

tinás nevű kis településnek feledésbe merültek. A jelenleg itt élő lakosság gyermekei már csak mint kerületekre emlékeznek majd vissza.

Szeretnénk emléket állítani e pár sorral a volt nagy pusztának, az itt élt egyszerű embereknek, iparosoknak, szakembereknek, őszibarack- és gombatermelőknek, kereskedőknek, kőfejtőknek, fuvarosoknak, akiknek munkája lehetővé tette, hogy e telep létezzen és virágozzon.

**Felker Győző
Csákvári István**

Pestszentimre Történeti Társasága

1989-ben alakult Pestszentimre történetét kutató, azt rendszerező és a kutatási eredményeket közkinccsá tevő céllal. A Társaság tevékenységével elő kívánja segíteni a területen lévő iskolák környezetismereti oktatását a lakóhely történetének bemutatásával, segítve a település iránti tisztelet és szeretet kialakulását.

„Dr. Széky Endre Pestszentimre Történeti Társaság” elnevezésű 300 tagú polgári egyesületünk pártoktól, vallástól, politikai irányzatoktól mentesen kívánja szándékait megvalósítani, vállalva a település 25.000 lakosának érdekvédelmét is. Feladatunknak tekintjük Pestszentimre kulturális, oktatási, környezet- és természetvédelmi érdekeinek képviselését.

Társaságunk tevékenységének eredményeiből

– Pestszentimrei Demokratikus Országzászló felállítása.

– II. Világháború Pestszentimrei Aldozatai Emlékmű felavatása.

– Kegyeleti – ünnepségi hely kialakítása.

– Múltat, jelent idéző képeslapok kiadása.

– „Pestszentimréért Díj” alapítása.

– Város és környezetvédelem: M0 autópálya – „C” nyomvonal megtervezése.

– „Pestszentimrei Napok” életrehívása.

– Pestszentimre és a Hősök tere név visszavétele.

– Az utcanev-táblákon a Pestszentimre név feltüntetésének kivívása.

– Lakótelepek, utcaelvezések dokumentumokra épülő elfogadtatása.

– Az Ügyfélszolgálati Iroda díszítése a helyi történeti múlt fotóival.

– Kiállítások készítése aktuális témákban.

– A pestszentimrei helyi gyűjtemény fenntartása.

– „Pestszentimréért Alapítvány” létrehozása.

– Jelentős hang-, video- és fotóarchívum gyarapítása, karbantartása.

– A Budapesti Városvédő Egyesület társult tagsága, helyi képviselése.

– Az ifjúság helytörténeti nevelése.

– „Falu a Városban” – Epizódok Pestszentimre történetéből c. könyv elkészítése.

A társaság tagjai közgyűlésükön

– Pestszentimre címerének tervezetése, lakossági szavaztatása.

– A XVIII. kerület címerének levélzáró bélyegblokkon való megjelentetése.

– Az első magyarországi galambposta járat szervezésében aktív közreműködés (1996. május 8-án 1100 galamb repült, ünnepi levélkével Ópusztaszer-ről Pestszentimrére).

– Az első pestszentimrei református szeretetház emléktáblával való megjelölése.

– Krepuska Géza, a magyar orr-fül-gégészet megteremtőjének emléktábla állítás.

– A „100 éves a mozi” ünnepi év magyarországi

(Fotó: Pándy Antal)

zárása Moztörténeti Kiállítással.

– „100 éves Pestszentimre – 125 éves Budapest” kiállítás készítése.

– Pestszentlőrinc – Pestszentimre olvasókönyv imrei anyagának készítése (a NAT-hoz).

– 100 éves Pestszentimre fotókörséta és kiállítás készítése.

– „100 éves falu a Városban – Pestszentimre” című monográfia írása és megjelentetése.

Társaságunk eszmei tagdíjakból (1 Ft/év), lakossági adományokból valósítja meg céljait.

(Tevékenységük követendő példának minősíthető szerk.)

Pándy Tamás

Zugliget Kossuth-szobra

A „Hegyvidékünk gyöngyszemei” sorozat (sorozatszerkesztő: dr. Salamin András) harmadik füzeté, **Karacs Zsigmond: Kossuth szobra a hegyen** címmel 1999. októberében jelent meg.

Kiadásával az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján kívánunk emlékezni Kossuth Lajosra, akinek első fővárosi szobra Zugligetben, a Disznófó-forrás mellett áll. A Kossuth-mellszobor külön

érdekessége a rajta levő bronz dombormű, amely Kossuth 1837. évi letartóztatását ábrázolja, a szobortól nem messze lévő Isten-szeme Fogadóban. A szerző kiemelten foglalkozik Kossuth életének ezzel a szakaszával, s az első budapesti Kossuth-szobor 1913. évi ünnepélyes felavatásával.

A kiadvány megvásárolható a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjteményben.

Gergely Katalin

Helytörténeti gyűjtemények interneten

A Budapesti Történeti Múzeum szakfelügyelője, dr. Holó Szilvia Andrea kezdeményezésének köszönhetően a fővárosi kismúzeumok és helytörténeti gyűjtemények egy részének tájékoztató anyagai már az interneten is elérhetők az esztergomi Vitéz János Római Katolikus Tanárképző Főiskola honlapjáról:

<http://www.vjrktf.hu/kalauz/>

ujpest.htm (Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény)

kalauz8.htm (Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény)

11.ker.htm (Etele XI. Kerületi Helytörténeti Gyűjtemény)

albertfalva.htm (Albertfalvai Iskolamúzeum)

hegyvid.htm (Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria)

lorinc.htm (XVIII. Kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény)

kalauz4.htm (Budafok – Barlanglakás Emlékmúzeum)

soroksar.htm (Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény)

Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőségi tel.: 235-4685, fax: 235-4408
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
(1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 235-4685)
és a Budapesti Történeti Múzeum.
Nyomás: Oliton Kft., ISSN 1418-4273

Könyvszemle

Budáné Juhász Katalin: Erzsébetváros – iskolaváros

(Fejezetek az erzsébetvárosi iskolák történetéből),
Erzsébetváros Önkormányzata, 1998, 79 p.

Budapest egyesítésének 125. évfordulója alkalmából adta ki Erzsébetváros Önkormányzata tanulmánykötetét, melyben Budáné Juhász Katalin 25 erzsébetvárosi (VII. kerületi) iskola történetét dolgozta fel. Több más fővárosi helytörténeti kiadványunkhoz hasonlóan ez is egy kiállításnak köszönheti megszületését: 1996-ban, Erzsébetvárosban időszaki kiállítás keretében belül mutatták be a kerület egykori és jelenlegi iskoláinak történetét.

Követésre méltó gesztussal ajánlotta fel a Budapesti Városvédő Egyesület Podmaniczky termét a könyvbe mutató megrendezésére (1999. február 23-án került erre sor).

A hasonló jellegű könyvekkel összevetve kellemes meglepetést okozott szerkezete, olvasmányos nyelvezete, könnyen áttekinthető volta és nem utolsósorban a könyv ele-

jén feltüntetett térképmelletek, melyek révén az iskolák helye beazonosíthatóvá válik.

Szerzőnk felkészültségét tanúsítja a felhasznált és közölt irodalom – közel két oldal terjedelemben tekinthetjük meg könyve végén. Szemléletesen teszik e kötetet a szép számban közölt archív fotók. Általuk emberközelivé válik ez az iskolatörténet.

Kiadását támogatta a Budapesti Egyesítés Emlék-alapítvány és Erzsébetváros Önkormányzata.

F.: Budapesti Honismereti Társaság

1043 Budapest,
Berda József u. 48.



Ingyenes lapunk kereskedelmi forgalomba nem kerül, megtalálható a budapesti kerületek múzeumaiban, helytörténeti gyűjteményeiben és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjában. Megjelenését a Budapesti Történeti Múzeum, a Nemzeti Kulturális Alapprogram Közművelődési Szakmai Kollégiuma, a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Ügyosztálya és a budapesti kerületek önkormányzatainak támogatása teszi lehetővé.